

АВТОРСКА СПРАВКА
за научния принос на трудовете на
доц. д-р Алла Анатолиевна Градинарова

1. Характеристика на моите изследвания, включени в състава на монографията „Синтактичната система на българския език на фона на руския“ (2015), написана в съавторство с проф. Е.Ю. Иванова.

Като стимул за написване на книгата „Синтактичната система на българския език на фона на руския“ послужи необходимостта да се осъществи съпоставително изследване, позволяващо да се представи българската синтактична система на фона на руската, което би трябвало да предложи богат теоретичен и практически материал за руските лингвисти.

До този момент в руската лингвистика липсваше обобщаващо изследване върху синтаксиса на българския език. Руските слависти разглеждат само отделни явления от сферата на българския синтаксис. В методически план и като кратко изложение системата на синтаксиса е представена в граматиката на българския език, написана от Ю.С.Маслов (1981), в редица учебници по български език. Учебните пособия на Е.А.Захаревич и Г.В.Крилова (1968, 1978), по-пълно отразяващи българския синтаксис, го представят само в структурен план. Освен това в първото от посочените пособия доминира методическият аспект, второто изисква преразглеждане както на теоретичната част, така и на остарелия езиков материал.

Междувременно руските типолози проявяват голям интерес към българския език, което в частност обуславя и плодотворното участие на проф. Р. Ницолова в различни руски типологически проекти в областта на морфологията. Ако се има предвид, че много от специфичните черти на българския език изпъкват особено релефно на нивото на синтаксиса и морфосинтаксиса, появата на обобщаващ труд, използващ за синтактично описание изследователския апарат на съвременната лингвистика, отчитащ достиженията на съвременните и класическите синтактични трудове на българските лингвисти, може да се смята за целесъобразна и необходима.

В монографията описанието на синтактичната система на българския език се осъществява в няколко направления (структурно-семантично, комуникативно, комуникативно-функционално и др.), което създава обемна картина на българския синтаксис.

Ще очертая научната ценност на главите и разделите от книгата, написани от мен. Това са Глава 4 (*Българските синтактични конструкции на фона на руските в комуникативно-функционален план*), Раздел 1 от Глава 5 (*Словоредът в българското изречение*), Глава 6 (*Българската пунктуация на фона на руската*). Въведението и Заключениеето са написани от мен и Е.Ю. Иванова.

В Глава 4 от позициите на функционалния синтаксис се описват характерни за българския език форми за отстраняване на семантичния субект, разглеждането на които в комуникативно-функционален план на фона на руския езиков материал ми се струва особено полезно. Описани са образуването, семантиката, контекстуалните условия за употреба и комуникативните функции на българските конструкции като пасив, субектен имперсонал, неопределено-личен модел и безличен модел с

причастен предикатив (причастен имперсонал). При описанието на пасива особено внимание е отделено на възвратния перфективен пасив (*Предложението се отхвърли*), широко представен в българския език и имащ много тясна сфера на употреба в руския.

Показано е, че видовата характеристика на българския глагол не ограничава неговото използване в дадената форма. С оглед на факта, че в българския език и страдателните причастия регулярно се образуват от глаголни основи както от свършен, така и от несвършен вид, българската система на пасивните конструкции може да бъде представена като по-стабилна в сравнение с руската.

Българският субектен имперсонал като един от начините за изразяване на обобщен или неопределен субект е съпоставен с неговите съвременни руски функционални съответствия. На фона на тези съответствия ясно се очертава спецификата на българските и някои руски конструкции, чиято типологична характеристика понастоящем не намира еднозначни определения (*В статъе сообщается о...; Легко работается; С трудом дышится* и др.).

При описанието на неопределено-личните изречения се констатира, че сферите на функциониране на руския и българския неопределено-личен модел не съвпадат напълно. Активното използване в българския език на безагенсен пасив и субектен имперсонал стеснява сферата за разпространение на неопределено-личните изречения. Описани са и условията, при които на българските неопределено-лични изречения в руския език съответстват синтактични модели от друг тип.

Установено е, че и в българския, и в руския език действат едни и същи структурни и комуникативни механизми за образуване на безлични изречения с причастен предикатив. Заедно с това производството на този модел в руския език в по-голяма степен, отколкото в българския, е свързано с граматични и лексикограматични характеристики на произвеждащия глагол – с неговия вид, транзитивност или нетранзитивност, начин на глаголно действие.

Изказано е предположението, че тази безлична конструкция в руския език е свързана по-тясно със структурата на каноничния пасив, отколкото в българския. Показани са причините за несъответствието между българските и руските изречения в стилистичен план.

Комуникативно-функционалният подход е реализиран и при изследването на описателните предикати. Тук се проследява тяхното участие в образуването на българските и руските синтактични структури (пасив, декаузатив, рефлексивната конструкция с дателен падеж на субекта, конструкции с номинализация, атрибутизация и адвербиализация на глаголният компонент в състава на описателния предикат), обясняват се комуникативните механизми и целите на трансформационните изменения на описателните предикати. Още един обект на изследването в комуникативно-функционален план са българските фразеосхеми, използвани като тематични маркери на изказването. Понастоящем фразеологизираните синтактични конструкции особено привличат вниманието на изследователите, в частност поради актуалността на тази тема за автоматичната обработка на текстове и изострянето на интереса към проблематиката и концептуалния апарат на Граматиката на конструкции (Construction Grammar). Като се вземе предвид, че в българската лингвистична наука много от обсъжданите в Глава IV въпроси са все още в началния

си етап на разработка, представените материали изглеждат полезни и съвременни.

В раздел 1 от Глава 5 (*Словоредът в българското изречение*) са разгледани линейно-синтактичните характеристики на българското изречение.

Тук са представени закономерностите на българския словоред с особено внимание към тези структурни ограничения, които са свързани с една от фундаменталните характеристики на българския език – с неговия именен аналитизъм.

Сравняват се българските и руските схеми за разполагане на прякото допълнение, подлога, сказуемото и характеризиращото обстоятелствено пояснение, а съществуващите разлики получават лингвистично обяснение.

Предлагат се някои корекции към описанието на словоредните норми за българската неутрална писмена реч, тъй като отделни норми, установени за тази функционална сфера, не се потвърждават от съществуващата езикова практика. Така например кодифицираната контактност на сказуемото и прякото допълнение реално се нарушава в много от обичайните за неутралната реч схеми на словоред.

При съпоставката на българската и руската пунктуационна система е установено, че наличните разлики са свързани преди всичко с тези отстъпления от синтактичния принцип на пунктуацията, които са залегнали в основата на много от българските правила. На фона на съпоставките е показано, че руската система за употреба на препинателните знаци много по-тясно е свързана със строежа на изречението и морфологичния статус на неговите компоненти, отколкото българската.

Българската пунктуационна система е значително по-малко детайлизирана. Въпреки че за основен неин принцип се признава синтактичният, в тази система липсват частни правила, обединени в групи според морфологичните и синтактичните особености на частите на изречението. Голям брой български правила са мотивирани изключително от интонационния принцип, както и от стремежа да се избегне натрупването на пунктуационни знаци в текста. В своето развитие българската пунктуационна система все повече се отдалечава от построените върху граматична основа системи от немски тип, към които спада руската пунктуационна система. Вероятно движението на българската пунктуационна система по посока сближаване със системите от френски тип ще продължи.

2. Характеристика на моите изследвания, представени в книгите „Генеративизмът: Синтактични теории“ (2001) и „Българско-руски съпоставителен синтаксис: Фрагменти“ (2010).

2.1. В книгата „Генеративизмът: Синтактични теории“ се представят генеративните теории от втората половина на XX в., като основно внимание се отделя на тези положения, идеи и понятия от сферата на генеративната граматика, които са получили широка известност и са оказали значително влияние върху развитието на съвременните лингвистични (включително и негенеративни) направления.

Достъпността на изложението позволява тази книга да бъде използвана при работа със студенти като допълнителна литература за основния курс по синтаксис и като основна – за спецкурсове, посветени на съвременните лингвистични концепции.

2.2. Книгата „Българско-руски съпоставителен синтаксис: Фрагменти“ съдържа контрастивен анализ на избран езиков материал, демонстриращ най-важните особености на българската и руската граматична система. Освен проблемите, които се

обсъждат в представената вече монография „Синтактичната система на българския език на фона на руския“, тук (както и в редица мои статии) се изследват и други важни за славистиката въпроси, като например въпросът за причините на между-езиковите различия в състава и честотата на употреба на безличните структури. Застъпва се мнението, че тези различия са непосредствено свързани с типологичните особености на езика.

Голяма популярност напоследък имат лингвокултурологични изследвания, чиито автори свързват продуктивността на безличните модели в руския език с особености на националния менталитет, а именно със склонността на руснака към пасивност, фатализъм, агностицизъм, ирационализъм, с възприятието му на събитията като неподдаващи се на контрол от страна на субекта, независещи от него, ненапълно постижими и т.н. Несъстоятелността на такива тълкувания се доказва от данните на граматическата типология, както и от сравнително-исторически, а също така социологически изследвания. Приведените в книгата материали показват, че непродуктивността в българския език на отделни безлични модели е свързана не с особености на народния менталитет, а с това, че структурните характеристики на езика са съдържащ фактор в разпространението на тези конструкции. Безличните структури са значима част както в руския, така и в българския езиков инструментариум. Те се използват като икономично средство за изразяване на референциалния статус на участниците в ситуацията, за предаване на модални и оценъчни значения.

Отделен раздел от книгата е посветен на българския и руския рефлексивен имперсонал. Рефлексивният имперсонал е актуална тема за славистиката. Голяма част от тези конструкции не получават еднозначни интерпретации както в руската, така и в българската и въобще в славистичната синтактична наука. В този раздел подробно се разглеждат например българската опативна конструкция (*Работи ми се*) и руската афективна с дателен падеж на субекта (*Мне (хорошо) работается*). Историческите екскурси и съпоставките с българския езиков материал помагат да се установи типологическият статус на руската конструкция. Също така са описани разликите в семантиката, деривационната база, условията и сферите на употреба на посочените руски и български модели, които си приличат в структурно отношение.

В съпоставителен план руските и българските целеви конструкции не са били предмет на сериозно изучаване. На тази тема е посветена една от главите на книгата. Нашето изследване показва, че на ниво сложно съставно изречение в сравнение със съвременния руски книжовен език съвременният български книжовен език разполага с по-голям брой съюзни средства, които се използват за изразяване на целево значение, усложнено с елементи от друга семантика. Подробно се разглежда въпросът за руските функционални съответствия на българската целева *да*-конструкция, описват се условията за употреба на руския безсъюзен целеви инфинитив.

За да може да бъде използвана за работа със студенти, тази книга включва и комплекс упражнения, ориентирани към избора на руско функционално съответствие за българска синтактична конструкция. Тяхното предназначение е да затвърдят теоретичните знания и да се изработят навици за адекватен превод от български на руски.

3. Редица мои статии и студии съдържат изследователски материал, който не е отразен в издадените книги. В тези работи се обсъждат важни и малко изследвани

или въобще неизследвани проблеми на руско-българския съпоставителен синтаксис.

В статиите от 2004 и 2010 г. (*Бесподлежащие конструкции с субъектом состояния в дативе и их подлежащие трансформы; Безличные конструкции с дательным субъекта и предикативом на -о в русском и болгарском языках*) се описват руската и българската безлични конструкции с дателен падеж на субекта и предикатив на *-о*, сравнява се продуктивността на този модел в двата езика. Богатият корпусен илюстративен материал, събран в тези работи, както и резултатите от изследването се използват в новата Руска корпусна граматика (вж. <http://rusgram.ru/Безличность>), създавана от водещи руски изследователи граматисти.

Две от статиите (*Русские безглагольные бытийные конструкции на фоне болгарских соответствий; Русские предложения с тематическим локативом и рематическим референтным именем на фоне болгарских соответствий*) са посветени на руските екзистенциални и локативни изречения. Съпоставката им с българския езиков материал позволява да се направят изводи, различаващи се от положенията, изказани от редица други изследователи.

Работите от последните две години изследват в съпоставителен план българските и руските деепричастни клаузи и безсъюзни сложни изречения, в тях се установяват разлики между българските и руските конструкции в структурно, семантично, функционално и др. отношения.

Това са основните, но не и единствени теми, разглеждани в моите студии и статии (вж. библиографския списък).

4. Ценност на материала, представен в учебниците „Руска пунктуация в съпоставка с българската. Пунктуация в простото изречение“ (1998), „Практикум по съвременна руска пунктуация за българските студенти русисти“ (1999, в съавторство с Т. Алексиева) и „Българска пунктуация в съпоставка с руската“ (2014, в съавторство с Е.Ю. Иванова).

И трите книги са първи учебни пособия, които свързват изучаването на руските и българските пунктуационни правила с паралелна съпоставка на основите на руската и българската пунктуация. Авторите смятат, че запознаването на читателя с теоретичните принципи на руската и българската пунктуационни системи и с причините за разликите между тях ще помогне за по-успешното усвояване и прилагане на онези правила, които имат различна теоретична основа в двете съпоставяни системи.

Книгите са предназначени за широка аудитория – студенти и преподаватели, учители, специалисти по славянски езици, преводачи, редактори и др.

В заключение ще отбележа, че представените за конкурса работи въвеждат в научно обръщение широк езиков материал, който е изведен от различен тип съвременни корпуси. Справката за цитираните мои работи показва, че този материал и направените от мен изводи се използват активно в изследванията на учени от различни славянски и неславянски страни.